

M. Petkevičiaus katekizmo (1598) skoliniai iš rytų slavų kalbų: šaltinio buvimo ir fonologinis kriterijus

Anželika Smetonienė

Lietuvių kalbos institutas
Raštijos paveldo tyrimų centras
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
El. paštas anzelika.smetoniene@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0352-884X>

Santrauka. Straipsnyje pateikiami M. Petkevičiaus katekizmo (1598) slavizmai, pasiskolinti iš rusėnų ar senosios rusų kalbos. Šių skolinių kilmė nustatyta remiantis keliais kriterijais. Paprastai tiksliai slavizmo kilmę leidžia numatyti faktas, kai tik vienoje slavų kalboje (tik lenkų arba tik rusėnų, senojoje rusų) yra paliudytas galimas skolinio šaltinis (šaltinio buvimo kriterijus). Antras informatyvus kriterijus apima įvairius fonologinius procesus tiek slavų kalbose, tik lietuvių kalboje. Straipsnyje pateikiami ir galimi skolinių atitikmenys kalbose donorėse.

Raktažodžiai: slavizmai, kilmė, rusėnų kalba, senoji rusų kalba, M. Petkevičius

The Loanwords from Eastern Slavic Languages in M. Petkevičius's Catechism (1598): Criteria of Source Availability and Phonological Analysis

Abstract. The article presents Slavisms from M. Petkevičius' Catechism (1598), borrowed from Ruthenian or Old Russian. The origin of these borrowings has been determined on the basis of several criteria. Typically, the exact origin of a Slavism can be determined when a possible source of the borrowing is attested in only one Slavic language (only Polish or only Ruthenian, Old Russian) (the criterion of source). Another informative criterion comprises various phonological processes in the Slavic languages and the Lithuanian language. The article also presents possible equivalents of loanwords in donor languages.

Keywords: Slavisms, origin, Ruthenian language, Old Russian language, M. Petkevičius.

1. Įvadas

Merkelio Petkevičiaus katekizmas, pasirodęs 1598 m., t. y. tik trejais metais vėliau už pirmąją knygą lietuvių kalba LDK, iki šiol palyginti skurdžiai tyrinėtas. Daugiausia dėmesio jam skiriama literatūros kontekste (Meller 1984; Pociūtė 2005; Niedźwiedz 2008). Yra aptarti

Received: 2025-12-02. Accepted: 2025-12-30

Copyright © 2025 Anželika Smetonienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ir M. Petkevičiaus katekizmo (toliau PK) kalbos ypatumai (Zinkevičius 1970), skirta dėmesio jo savybiniais įvardžiams (Maskuliūnas 2009). Daugiausia prie M. Petkevičiaus katekizmo tyrimų yra prisidėjęs J. Kruopas, sudaręs PK žodyną (Kruopas 1970). Nors J. Kruopo tikslas nebuvo ištirti PK skolinčių žodžių kilmę, kai kur prie svetimos kilmės žodžių ji pateikiama. Lygiai dėl tos pačios priežasties skolinių kilmė nėra argumentuojama, nenurodomi skolinių šaltiniai – tai nebuvo mokslininko siekis.

Šio straipsnio objektas yra M. Petkevičiaus katekizmo slavizmai, tikslas – nustatyti skolinius, atkeliavusius iš rytų slavų kalbų – rusėnų arba senosios rusų kalbos, juos pateikti kartu su tiksliais atitikmenimis kalbose donorėse. Siekiant tikslo, iš M. Petkevičiaus katekizmo išrinkti visi žodžiai, turintys akivaizdžiai skoliną šaknį, ir remiantis atrinktais kriterijais suskirstyti į neaiškos kilmės slavizmus, polonizmus ir skolinius, perimtus iš rusėnų arba senosios slavų kalbos.

Iš M. Petkevičiaus katekizmo buvo išrinkti visi nepasikartojantys slaviškos šaknies žodžiai, t. y. slavizmai ir hibridai, kurių šaknis yra slaviškos kilmės. Lietuvių kalbos žodžiai pagal kilmę pirmiausia skirstomi į savakilmius ir skolinius, t. y. kitakilmius, o skoliniai – į skolinius iš kaimyninių kalbų ir iš tolimesnių per tarpines kalbas, t. y. tarptautinius žodžius. Slavizmai yra viena iš trijų pagrindinių lietuvių kalbos skolinių grupių. Skirtumas tarp slavizmų ir tarptautinių žodžių yra žodžio šaltinis: tarptautiniai žodžiai skirstomi pagal pirminį šaltinį, iš kurio žodis paplito po įvairias kalbas, o slavizams svarbiausias kriterijus yra kalba, iš kurios žodis tiesiogiai pateko į lietuvių kalbą (Jakaitienė 2009, 231–233).

Tikslumo dėlei būtina priminti, iš kokių kalbų perimtų skolinių gali būti paliudyta PK. Kaip žinoma, seniausi skoliniai į lietuvių kalbą atkeliavę dar IX–XI a. iš rytų slavų vakarinių tarmių (Būga 1958, 351). Seniausi lietuvių kalbos skoliniai yra vadinami skoliniais iš senosios rusų kalbos. Senoji rusų kalba XIII–XIV a. pradėjo skilti. Jos rytinių dialektų pagrindu susiformavo dabartinė rusų kalba. Pietvakarinė ploto dalis įėjo į LDK teritoriją ir čia apie XIII a. pradėjo formuotis, o XV a. jau galutinai susiformavo rašytinė rusėnų kalba. Taigi, chronologiškai pirmiausia slavizmai į lietuvių kalbą atėjo iš rytų slavų kalbų (Būga 1958, 430; Zinkevičius 2002, 100–101). Kontaktai su lenkais ir skolinimasis iš lenkų kalbos prasidėjo kiek vėliau. Po Lietuvos krikšto susidarė tinkamos istorinės sąlygos, kad į lietuvių kalbą patektų ir polonizmus, lenkų kalbos įtaka LDK ypač sustiprėjo XVI a. viduryje. Lenkų kalbos periodizacija yra skirstoma į keturis etapus: ikirašytinį (iki XII a.); senosios lenkų kalbos (XII a. iki XVI a. vidurio); vidurinį lenkų kalbos laikotarpį (iki XVIII a.); naująją lenkų kalbą (nuo XVIII a. iki šiol). Atsižvelgiant į slavų kalbų periodizaciją ir tai, kad PK pasirodė 1598 m., jame paliudyti slavizmai gali būti pasiskolinti iš: senosios rusų kalbos; rusėnų kalbos; lenkų kalbos (senosios ir vidurinės), to meto lenkų ir rytų slavų tarmių.

Išrinkti žodžiai, jeigu buvo galimybė, kad tai yra lietuvių kalbos vedinys iš jau pasiskolinto slavizmo arba perdirbinys, buvo nagrinėti ir kaip potencialūs dariniai, t. y. hibridai. Į PK slavizmų sąrašą neįtraukti žodžiai, po tyrimo pasirodę esą hibridai: *akrutnystė* PK 142,19; *bespečnystė* (*nebespečnystė* PK 21,1); *būdinti*, *-ina*, *-ino* (*pabūdinti* PK 211,13); *dužybė* PK 83,3; *dūsiagūbys* PK 90,19; *hadnybė* (*nehadnybė* PK 120,23); *hadnystė* PK 217,22,

pasnykauti, -auja, -avo (*pasnykaudamas* PK 88,25); *pečėtyti, -ija, -ijo* PK 208,7; *prigatavinti, -ina, -ino* (*prigatavintas* PK 19,7); *vdecnystė* PK 186,7 ir t. t.

Išrinkti žodžiai buvo apibendrinti, t. y. jeigu žodžio reikšmė yra koreguojama tik priešdėlio, pateikiami nepriesdėliniai variantai. Surinkti žodžiai buvo lyginami su slavų kalbų žodžiais remiantis atitinkamo laikotarpio slavų kalbų žodynais. Lietuvių kalbos skolinių reikšmės buvo tikrinamos LKŽe ir kituose XVI–XVII a. pirmosios pusės šaltiniuose, nes tiek skolinių reikšmės, tiek jų galimų atitikmenų slavų kalbose reikšmės yra neatsiejama tyrimo dalis, vis dėlto straipsnyje dėl glaustumo pateikiamos tik paliudytosios PK. Būtina paminėti, kad ištraukos iš PK pateikiamos supaprastinta rašyba (pvz., *f* > *s*, *ž* > *ž*).

Dažnai galimų lietuvių kalbos skolinių atitikmenų slavų kalbose morfologinė ir fonetinė išraiška yra labai panaši, todėl daugiausia skolinių mokslinėje literatūroje vadinami neaiškios kilmės slavizmais. Slavizmus būtina tirti kaip visumą, t. y. būtina atsižvelgti į tekstus, kuriuose jie vartojami, paplitimą lietuvių kalboje, skolinio reikšmių santykį su potencialių atitikmenų slavų kalbose reikšmėmis ir t. t. Tačiau net tokie semantikos ir tekstologiniai kriterijai palieka nemažai vietos paklaidai. Šiame straipsnyje pateikiami 76 Petkevičiaus katekizmo skoliniai iš rytų slavų, nustatyti remiantis dviem tvirčiausiais kriterijais: šaltinio buvimo ir fonologiniu. Su pastaruoju glaudžiai susijęs ir chronologinis kriterijus, todėl jie pateikiami kartu.

2. Šaltinio buvimo kriterijus

Kai lenkų kalbos žodynuose nėra paliudyta žodžių, formaliai galinčių būti skolinių šaltiniu, taip pat kai tokių žodžių nerodo ir greta esantis tekstas lenkų kalba, laikoma, kad skolinys yra atkeliavęs iš rytų slavų kalbų – rusėnų arba senosios rusų. Palyginti su kitų slavizmų grupėmis, skolinių iš rytų slavų, kurių kilmė nustatyta remiantis šiuo kriterijumi, nėra daug.

- ANGELAS ‘judaizme, krikščionybėje, islame ir kai kuriose kitose religijose – Dievo pasiuntinys, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių’ (LKŽe): <...> *Widuy peciaus su Angelais waykscioia...* <...> PK 137,1 < rusėnų *ангелъ* (ГСБМ Т.1, 114); sen. rus. *ангелъ, анъгелъ, аньгелъ, ангелъ, анггелъ* (СРЯ Т.1, 37; МДСДЯ Т.1, 22).
- ČETVERGAS ‘ketvirtadienis’ (LKŽe): *Cietwergie po wečiariey daržie su savais buwo* <...> PK 160,3 < rusėnų *четвергъ* ‘чацвер’ (ГСБМ Т.36, 367); sen. rus. *четвъргъ, четвергъ* ‘четвертый день недѣли послѣ воскресенья’ (МДСДЯ Т.3, 1508).
- GROMATA ‘laiškas; raštas, dokumentas’ (LKŽe): <...> *kursay teip rašo pirmoy gromatoy Korintump liekame paguldime* <...> PK 13,14 < rusėnų *грамота* ‘афіцьяльны дакумент; пасланне, ліст’ (ГСБМ Т.7, 132); sen. rus. *грамота* ‘то, что написано: книга, послание, и т. д.; деловой документ, акт’ (СРЯ Т.4, 119).
- KNYGA ‘susiūti popieriaus lapai, kuriuose išspausdinti kokie nors tekstai’ (LKŽe): <...> *knigu Mayžiesiaus Capit.* 4. PK 33,11 < rusėnų *книга* ‘кніга’ (ГСБМ Т.15, 141); sen. rus. *книга* ‘то, что написано, любой текс’ (СРЯ Т.7, 196).
- KOŽNAS ‘kiekvienas’ (LKŽe): *O idant kožnam skirumi teyktusi buti Ponas Diewas padegimu.* PK 18,21 < rusėnų *кожный* ‘кожны, усялякі, любы’ (ГСБМ Т.15, 175).

- RŪBAS 'drabužis' (LKŽe): <...> *tatay drapana nekaltibes musu / rubas išganima* <...> PK 193,16 < rusėnų *рубъ* 'вопранка; кавалак тканіны' (ГСБМ Т.30, 493); sen. rus. *рубъ* 'кусок ткани, лоскут' (СРЯ Т.22, 224).
- ŪMA 'protas, išmintis' (LKŽe): <...> *Apšviesk šwiesey vmas musu / duok meylingą giwenimą* <...> PK 175,9 < rusėnų *умъ* (CCM Т.2, 476).

Kelių žodžių kilmė reikalauja platesnio paaiškinimo. Manoma, kad tiek VELYKA 'judėjų šventė izraelitų iš Egipto iškeliavimui atminti' (LKŽe) (<...> *Welika musu aba pereimas / afierawotas ira del musu Christus* <...> PK 218,23), tiek NORAVYTIS kilę iš rytų slavų. VELYKA siejamas su rusėnų *великодень* 'Вялікдзень' (ГСБМ Т.3, 87), sen. rus. *великодень* 'Пасха' (СРЯ Т.2, 64), jis traktuojamas kaip trumpinys (Smoczyński 2023, 2117). Veiksmažodis NORAVYTIS į LKŽe nėra įtrauktas. Remiantis PK (*Norawikis teypag iosp / kaip Ponas Christusas tikrasis iaunikis bažničios sawa krikščioniškosp* PK 234,7) ir lenkišku tekstu (*Bądź też tak ku niey skłonnym / iako Pan Chrystus prawdziwy oblubieniec przeciw kościołowi swemu Chrzześciańskiemu*), galima daryti išvadą, kad jo reikšmė yra 'patikti'. NORAVYTIS greičiausiai kilęs iš rusėnų arba senosios rusų kalbos. Nagrinėtuose žodynuose nerasta galimo atitikmens, bet išvadą galima daryti iš dabartinės rusų kalbos žodžio *правиться* 'patikti'. Šiuo atveju -o- būtų įterptinis vengiant neįprastos lietuvių kalbai priebalsių sandūros (Smoczyński 2023, 832).

3. Fonologinis ir chronologinis kriterijus

Fonologinis kriterijus yra daug tvirtesnis nei šaltinio buvimo, nes remiantis vien pastaruoju visada lieka, kad ir nedidelė, galimybė, kad vienas ar kitas slavų kalbų žodis tiesiog nepateko į nagrinėjamus to meto kalbos žodynus. Lenkų kalba iš kitų slavų kalbų išsiskiria savo nosiniais balsiais. Jie yra paveldėti iš slavų prokalbės, kur *ę buvo priešakinis vidurinio pakilimo balsis, o *o – užpakalinis vidurinio pakilimo balsis. Dabartinės lenkų kalbos nosiniai balsiai yra patyrę pokyčių, tad jų distribucija kitokia nei slavų prokalbėje (GHJP 1955, 102–105). Rytų slavų kalbos nosinių neteko maždaug IX a.: *o virto u, *ę – 'a. Neretai ieškant lenkų, rusėnų ir senojoje rusų kalboje galimų skolinio atitikmenų krinta į akis akivaizdus paskolinto žodžio denazalizavimas. Tokiu atveju skolinio kalba donore turėtų būti laikomos rusėnų arba senoji rusų kalba. Remiantis šiuo kriterijumi nustatyti tokie PK skoliniai iš rytų slavų:

- BLŪDAS 'paklydimas, kreivatikystė' (LKŽe): *Ner nu tey priliginima del didžioia bludo / išwisti mielās Pone* <...> PK 133,21 < rusėnų *блудъ* 'справы і ўчынкi, якія супярэчаць вученню хрысціянскай царквы' (ГСБМ Т.2, 70); sen. rus. *блудъ* 'заблуждение, ошибка' (СРЯ Т.1, 244).
- BLŪDYTI, -IJA, -IJO 'klysti, klaidžioti' (LKŽe): *Ir kas ne noretu but apieškotas / teypag vžbludit* <...> PK 244,21 < rusėnų *блудити* 'памыляцца' (ГСБМ Т.2, 67); sen. rus. *блудити* 'блуждать; бродить; заблуждаться, ошибаться' (СРЯ Т.1, 244).
- BŪBNAS 'būgnas' (LKŽe): *Garbinkit gi bubnays / strunomis / ir wargonays* PK 102,4 < rusėnų *бубенъ* 'ударны музычны інструмент, бубен, барабан' (ГСБМ Т.2, 230); sen. rus. *бубѣнь, бубень* 'ударный инструмент' (СРЯ Т.1, 321).

- DĖKA 'dėkojimas, padėka' (LKŽe): <...> *eme duona / ir dare dekass Diewuy tewuy* <...> PK 13,17 < rusėnų дяка 'дзяка, падзяка' (ГСБМ Т.9, 134).
- DĖKAVOTI, -AVOJA, -AVOJO 'dėkoti, sakyti dėkui; būti dėkingam' (LKŽe): <...> *kalti esme wisada dekawot io šwentay małoney* PK 16,12 < rusėnų дяковати 'дзякаваць' (ГСБМ Т.9, 136) sen. rus. дяковати 'благодарить' (СРЯ Т.4, 402).
- MŪČELNYKAS 'kankinys' (LKŽe): <...> *teypag ir prarakay / wisi mučialnikai / ir tos žiamess giwentoiey* <...> PK 150,18 < rusėnų мучальник 'kankinys' (Smoczyński 2023, 1103).
- MŪČYTI, -IJA, -IJO 'kankinti, nužudyti' (LKŽe): <...> *kada dawē vž mus numučit sawē* <...> PK 124,11 < rusėnų мучити, мучыти 'прычыняць мукі, пакуты каму-н., катаваць' (ГСБМ Т.18, 239); sen. rus. моучити 'казнить. наказывать. терзать, мучить' (СРЯ Т.9, 321).
- MŪDRAS 'šaurus, guvus, žvalus' (LKŽe): <...> *čiertą mudrą / piktą / stiprey pergaleia* <...> PK 169,6 < rusėnų мудрый 'надзелены вялікім розумам; вельмі разумны, празорлівы, з добрым веданнем жыцця' (ГСБМ Т.18, 204); sen. rus. мудрый 'проявляющий ум, сметливость, хитрость в чем.-л.' (СРЯ Т.9, 299).
- MŪKA 'kančia' (LKŽe): <...> *tu pekłos silas wisokias / per muką sawo sułaužey* <...> PK 36,8 < rusėnų мука 'фізічная або маральная пакута' (ГСБМ Т.18, 221); sen. rus. мука 'мука' (СРЯ Т.9, 306).
- PARĖDKAS 'nustatyta tvarka, apeigos' (LKŽe): *Tay est / Giesmes garbes Diewa pagaley sawa paredka* PK 43,4 < rusėnų порядокъ, порадокъ 'закон, правіла; канон, звод законау, правы' (ГСБМ Т.27, 58); sen. rus. порядокъ 'порядокъ' (СРЯ Т.17, 148).
- PEČĖTIS 'įrankis ženklui spausti; atspaustas arba įspaustas tuo įrankiu ženklas; antspaudas' (LKŽe): <...> *priguli teypag ir pečietis sandarios Diewa.* PK 12,24 < rusėnų печать, печеть, печать 'прылада з выразанымі выпуклымі знакамі для адціскання на папary, пергаменне, воску, свінцы, сургучы; п्याчаць, пятачка' (ГСБМ Т.24, 286); sen. rus. печатъ 'печать' (СРЯ Т.15, 34).
- PLĖMĖ 'giminė' (LKŽe): <...> *o mes teypag su pleme musu žmones tawo Christusiep sunip tawo miełampe* PK 197,9 < rusėnų племя 'род, семья, клан' (ГСБМ Т.15, 83); sen. rus. племя, плѣмя 'семья, родня' (МДСДЯ Т.2, 959).
- POMETIS 'atmintis' (LKŽe): <...> *id saw ant pomieties priwestu wisą giwenimą sawa ant swieta* <...> PK 247,1 < rusėnų память, паметь 'памяць' (ГСБМ Т.23, 414); sen. rus. память, паметь (СРЯ Т.14, 140).
- RĖDAS 'tvarka' (LKŽe): <...> *idant redu stałop Pona prieytu* <...> PK 220,2 < rusėnų рядъ, радъ 'сукупнасць прадметаў або асоб, размешчаных у адну лінію; порядок' (ГСБМ Т.31, 26; ССМ Т.2, 314).
- RĖDYTI, -O, -Ė 'rengti, ruošti; vadovauti, tvarkyti' (LKŽe, Kudzinowski): <...> *wisu metu mus apiweyzi / reda / padesti / gina* <...> PK 16,9 < rusėnų рядити, радити, рлдити 'рыхтаваць, наладжваць, упарадкоўваць; (кого, що, ким, чим) управляти, розпоряджатись (ким, чим)' (ГСБМ Т.31, 24; ССМ Т.2, 314); sen. rus. рядити 'решать что-л., править, управлять, распоряжаться; готовить, устраивать' (СРЯ Т.22, 285).

- SŪDYTI, -IJA, -IJO 'nagrinėti bylą teisme, teisti' (LKŽe): *Iz ten atais suditu giwu ir mi-rusiu*. PK 7,14 < rusėnų *судити, судить* 'судzićь, даваць прававую ацэнку' (ГСБМ Т.33, 46); sen. rus. *судити* 'судить, подвергать (подвергнуть) суду кого-л.' (СРЯ Т.28, 259).
- SŪDŽIA 'teisėjas' (LKŽe): <...> *tewe musu mielasirdingas / sudžia sirdžiu / mislu ir darbu musu* <...> PK 27,20 < rusėnų *судия, судил, судѣа, соудѣа, судья* 'суддя' (ССМ Т.2, 398); sen. rus. *судья, судия* 'тот, кто оценивает кого-л., что-л., судит о ком-л, чем-л.' (СРЯ Т.28, 264).
- SVĖTASTIS 'šventas daiktas, relikvija' (LKŽe): <...> *žodis tarnay swetastis / tos est iam nopikatoia* <...> PK 133,10 < rusėnų *святость, светость* 'святасць, уласцівасць святога' (ГСБМ Т.31, 151); sen. rus. *святость* 'святость' (СРЯ Т.23, 216).
- TRIŪBA 'vamzdžio formos medinis arba metalinis pučiamasis muzikos instrumentas, dūda, ragas, trimitas' (LKŽe): *Balse linksmu triubu Diewą sawa garbinkit* <...> PK 102,1 < rusėnų *труба* 'довгий порожнистий предмет; духовий иузичний інструмент, (присудкове слово) кінець, загибуль' (ЭСБМ Т.5, 653); sen. rus. *труба, трѣба* 'труба, музыкальный инструмент' (МДСДЯ Т.3, 1004).
- URĖDAS 'tarnyba, vieta, pareigos' (LKŽe): <...> *tatay ant iusu ir ant vreda iusu vžgul* <...> PK 199,6 < rusėnų *урядъ* 'пасада; службовыя абавязкі' (ГСБМ Т.35, 114).
- VDECNAS 'dėkingas' (LKŽe): <...> *bukim wdecni downanay tay* <...> PK 185,20 < rusėnų *вдячный* 'удзячны' (ГСБМ Т.3, 46).
- VDEČNASTIS (VDECNASTIS) 'dėkingumas' (LKŽe): <...> *ney musu prieš tawe wdecznasties* <...> PK 224,25 (PK 194,4) < rusėnų *вдячность* 'удзячнасць' (ГСБМ Т.33, 46); sen. rus. *вдячность* 'благодарность, признательность' (СРЯ Т.2, 42).

Atitinkami lenkų kalbos žodžiai negali būti skolinių šaltiniai, nes turi nosines: le. *błąd, błędzić, bęben, dzięki, dziękować, męczyć, mądry, męka, porządek, pieczęć, plemię, pamięć, rząd, rządzić, sąd, sądzić, sędzia, świętość, urząd, wdzięczny, wdzięczność*. Vienas PK žodis yra probleminis, nes rytų slavų kalbose nėra paliudyti galimi jo atitikmenys, o lenkų kalboje, vėlgį, panašūs žodžiai turi nosines: METAVOTI 'atgailauti, gailėtis' (LKŽe) (*Kad kurią tiktay dieną griešnas žmogus pasimetawotu piktibey sawoy* <...> PK 248,21). LKŽe prie žodžio *metavotis* nurodoma, kad tai skolinys iš le. *mętować* (*się*). Nagrinėjamuose slavų kalbų žodynuose, kaip minėta, galimų atitikmenų neaptikta, todėl remiamasi pateiktais LKŽe duomenimis. E. Fraenkelis šį skolinį kildina iš lenkų kalbos, tačiau, anot jo, *metavótis* yra antrinė forma iš *mentavotis*. Pastaroji forma yra paliudyta Žemaitijoje (Fraenkel 1962, 445). XVI a. lenkų kalbos žodyne yra veiksmazodis *metlować* 'klamač, oszukiwać' (SPol T.13, 284); *pomętlować* 'zagmatwać, zamącić, wprowadzić zamieszanie' (SPol T.27, 110), tačiau nerasta žodžio, galėjusio duoti *mentavotis*, juolab atsižvelgiant į skolinio reikšmės. Kad *metavotis* yra antrinė forma iš *mentavotis*, kelia abejonių chronologija – pastarasis yra paliudytas XIX a. šaltinyje, o *metavotis* užrašytas gerokai ankstesniuose lietuvių kalbos raštuose. *Metavotis* galima palyginti su kitu skoliniu *dėkavoti*. Šis skolinys priskirtas rutenizmais, nes lenkų kalboje jo atitikmuo turi nosinį balsį – *dziękować*. Tuo tarpu rytų slavų kalbose *дяковати*, skolinio *dėkavoti* šaltinis, yra polonizmas (Fraenkel 1962, 86;

Smoczyński 2023, 298). Lenkų kalbos veiksmažodis *dziękować*, patyręs integraciją rytų slavų kalboje, į lietuvių kalbą atėjo jau netekęs nosinumo. Tikėtina, kad *metavotis* šaltinis taip pat perėjo per rytų slavų kalbas, tik jo atitikmuo nėra paliudytas senųjų rytų slavų kalbų žodynuose. Taip pat galėjo įvykti ir su *metavotis* bendrašakniu žodžiu PAMETA-VONĖ ‘atgaila’ (LKŽe) (<...> *kuri mumus tikrą pažinimą grieku musu duotu / ir tikrosp pamietawoniosp* <...> PK 28,8).

Dar vienas slavų kalbų procesas, be nosinių balsių pakitimo, yra redukuotųjų balsių pokyčiai. Silpnojoje pozicijoje jie išnyko, o stipriojoje virto kitais balsiais. Manoma, kad jau XII a. šis procesas buvo baigtas (ИГРЯ 1981, 67). Kadangi skolinimasis iš slavų kalbų vyko ir iki XII a., lietuvių kalboje yra žodžių, atspindinčių redukuotuosius slavų balsius dar prieš jiems išnykstant silpnose pozicijose: *o* atliepiamas kaip *u*, *o* – kaip *i* (Zinkevičius 2002, 103). Tokie lietuvių kalbos skoliniai į lietuvių kalbą turėjo patekti iki XII a. ir remiantis dar ir chronologiniu kriterijumi turėtų būti laikomi skoliniais iš senosios rusų kalbos. Tokių žodžių, kurių kilmė siejama su senąja rusų kalba, PK yra 4.

- ASILAS ‘panašus į arklį naminis gyvulys (Equus asinus)’ (LKŽe): *Negi gieysti artima tawa / namu ney wel moteres io / tarna / mergos / iaucia ney asila* <...> PK 109,5 < sen. rus. *оселъ, осьль* ‘осел’ (СРЯ Т.13, 84).
- KRIKŠČIONIS ‘krikščionybės išpažinėjas’ (LKŽe): *Ant krikščionies žmogaus kas vžgul mokieti* PK 3,12 < sen. rus. *хръстиѣанинъ* (МДСДЯ Т.3, 1410).
- KRIKŠTYTI, -IJA, -IJO ‘suteikti krikštą’ (LKŽe): *Waykialey žmoniu krikščioniu ar turi but krikstiti* <...> PK 12,11 < sen. rus. *крестити, крестити, кръстити* ‘крестить, обращать в христианство, совершая (совершив) обряд крещения’ (СРЯ Т.8, 42).
- PULKAS ‘kariuomenės dalinys’ (LKŽe): *Nors prieš mane pulkay stosis / nebijos mana sirdis*. PK 53,5 < sen. rus. *пѣлкѣ, полк* ‘воинское подразделение, полк’ (СРЯ Т.16, 220).

Fonologiniam kriterijui galima priskirti ir slavizmų pokyčius, įvykusius dėl Leskieno dėsniu. Slavų kalbos ir šiandien turi bevardę giminę, o štai nagrinėjant slavizmus matyti, kad kartais tokie pasiskolinti bevardės giminės daiktavardžiai lietuvių kalboje turi moteriškąsias *ā* kamieno galūnes, o kartais – vyriškąsias *ō* kamieno. Šis skirtumas siejamas būtent su Leskieno dėsniu. Iki Leskieno dėsniu pasiskolinti slavų bevardės giminės daiktavardžiai su galūne -*o* lietuvių kalboje iš pradžių buvo bevardės giminės, o įvykus Leskieno dėsniui kartu su lietuvių kalbos veldiniais perėjo į vyrišką giminę ir gavo *ō* kamieno galūnes (Girdenis 2001, 385). Žodžiai, kurie kalbose donorėse yra bevardės giminės, bet buvo pasiskolinti po XIII–XIV a., t. y. jau įvykus Leskieno dėsniui, gavo moteriškąsias *ā* kamieno galūnes. Manoma, kad taip yra dėl balsių *o* ir *a* fonetinio gretumo (Girdenis 2001, 385), tarkime, *pekla* ‘pragaras’ PK 7,10 (< rusėnų *некло* (ГСБМ Т.24, 66); sen. rus. *некло* (СРЯ Т.14, 186); le. *piekło* (SPol Т.24, 57). Taigi, iš dalies čia yra ir chronologinio kriterijaus: lietuvių kalbos vyriškos giminės skoliniai, priklausantys *ō* kamienui, kurių atitikmenys slavų kalbose yra bevardės giminės, į lietuvių kalbą turėjo būti paskolinti gana anksti, todėl tai greičiausiai skoliniai iš senosios rusų arba rusėnų kalbos. PK tokių skolinių yra 5:

- BLIŪDAS 'dubuo; į jį telpantis kiekis' (LKŽe): *O tatay kalbedams pildžia bludą <...>* PK 219,13 < rusėnų *блюдо* 'талерка' (ГСБМ Т.2, 74); sen. rus. *блюдо* 'блюдо' (СРЯ Т.1, 247).
- MIESTAS 'didelė gyvenamoji vietovė, administracijos, prekybos, pramonės ir kultūros centras' (LKŽe): *<...> ir teypag miestuose teykisi but sargu iu pašaukite.* PK 31,21 < rusėnų *место* 'город' (ГСБМ Т.17, 360), sen. rus. *мѣсто* 'населенное место, поселение вообще; поселение городского типа' (СРЯ Т.9, 112).
- STODAS 'kaimenė, banda' (LKŽe): *Aniolas piemenimus stodą ganantiemus <...>* PK 153,26 < rusėnų *стадо* 'стадо, череда' (ГСБМ Т.32, 308); sen. rus. *стадо* 'стадо' (СРЯ Т.27, 190).
- VYNAS 'alkoholinis gėrimas, daromas iš vynuogių, įvairių vaisių sulčių' (LKŽe): *<...> pilnus pagrebus wina / skorbą koki nori <...>* PK 46,18 < rusėnų *вино* 'віно' (ГСБМ Т.3, 281); sen. rus. *вино* 'вино' (СРЯ Т.2, 182).
- ZERKOLAS 'veidrodis' (LKŽe): *<...> regim kaip zerkole wisi <...>* PK 106,18 < rusėnų *зеркало* 'люстэрко' (ГСБМ Т.12, 227); sen. rus. *зеркало* 'отшлифованная отражающая поверхность металла; зеркало' (СРЯ Т.5, 383).

Gyvuojant kalbai vyksta pokyčių ne tik balsių, bet ir konsonantizmo sistemoje, todėl keitėsi ir slavų prokalbės priebalsiai bei jų junginiai. Slavų prokalbės junginiai **tj*, **dĭ* vakarų slavų kalbose virto *c'* ir *dz'*, rytų slavų kalbose – *č* ir *ž* (ukrainiečių ir baltarusių kalboje taip pat *dž*) (Чекмон 1988, 147; GHJP 1955, 134); **t'* ir **d'* lenkų kalboje dar XIII a. virto į *c'* ir *dz'* (GHJP 1955, 132; ИГРЯ 1981, 54) ir t. t. Tokie procesai gana ankstyvi, todėl būtų tvirtas pagrindas tiksliai slavizmų kilmei nustatyti, tačiau priebalsiai, kitaip nei balsiai, lietuvių kalbos skoliniuose atliepiami gana chaotiškai, nes dėl lietuvių kalbos fonetinių dėsnių kai kurie žodžiai, atkeliavę, tarkime, iš lenkų kalbos, neatspindėtų tik jai būdingo konsonantizmo. Retais atvejais vis dėlto yra ryškesnių skirtumų slavų kalbų priebalsių sistemoje, kurių požymių galima išvelgti ir lietuvių kalbos skoliniuose. Slavų kalbos tarpusavyje smarkiau skiriasi priebalsio g tarimu. Vienose jų g yra kaip lietuvių kalboje – sprogstamasis gomurio užpakalinis, kitose jis tariamas panašiai kaip lietuvių kalbos *h*, gerklinis (ИГРЯ 1981, 63). Baltarusių kalboje ir tarmėse sprogstamasis g vartojamas tik svetimos kilmės žodžiuose. Skoliniuose, į lietuvių kalbą atėjusiuose iš rytų slavų kalbų, kur g yra gerklinis (pavyzdžiui, baltarusių), jis pakeičiamas fonema g, įprasta lietuvių kalbai, arba visai netariamas, paprastai – žodžio pradžioje (Būga 1958, 348–349). Lenkų kalba šalia įprasto lietuvių kalbai g turi ir *h*, kuris skiriasi nuo rytų slavų gerklinio g, lietuvių kalboje keičiamo į sprogstamąjį g. Lyginant g arba h atliepimą lietuvių kalbos skoliniuose ir atsižvelgiant į atitikmenis lenkų, rusėnų ir senojoje rusų kalbose, galima daryti tam tikras prielaidas. PK yra 4 skoliniai, turintys *h*, tačiau lenkų kalbos atitikmenys šiuo atveju turi įprastą lietuvių kalbai sprogstamąjį g ir keisti jo į *h* nebūtų pagrindo, todėl šie 4 skoliniai yra atėję iš rusėnų kalbos arba iš sen. rusų kalbos tam tikrų tarmių:

- HADYNA 'valanda': *<...> pirmą dienos hadiną Pilotopi westas <...>* PK 160,20 < rusėnų *година* 'адзінка вымярэння часу' (ГСБМ Т.7, 20); plg. le. *godzina*.

- PAHONIS 'pagonystės išpažinėjas' (LKŽe): *Ir ištremey ranka sawo wisus pahonis* <...> PK 71,25 < rusėnų *погань* 'поганин, язичник' (ССМ Т.2, 162); sen. rus. *погань*, *погань* 'язычник; иноверец' (СРЯ Т.15, 180; МДСДЯ Т.2, 1012); plg. le. *pogan*.
- PAHONKA 'pagonė' (LKŽe): <...> *idant krikscionis pahonkos / aba židawkos / aba balwanu garbintoios kokios ne imtu* <...> PK 228,25 < rusėnų *поганка* 'язычница, идолопоклонница' (МДСУМ Т.2, 126); plg. le. *poganika*.
- PRISIHADYTI, -IJA, -IJO 'atsitikti': <...> *diwni priepuoley prisihadiia*. PK 227,10 < rusėnų *пригодится, пригодится, пригодити ся* 'здарицца, выпасці, дастацца на долю' (ГСБМ Т.28, 238; МДСУМ Т.2, 221); sen. rus. *пригодится* 'случиться, произойти' (СРЯ Т.19, 132; МДСДЯ Т.2, 1392); plg. le. *przygodzić się*.

Dar kelis PK skolinius galima priskirti sporadinių atliepimų grupei, nes tai kitokie nei prieš tai aptarti atliepimai, be to, kai kurių jų, kaip *karalius*, kilmė jau nuo seno nekelia abejonių:

- KODYLAS 'gelsva kvepianti derva, vartojama ppr. bažnytinėse apeigose smilkalams' (LKŽe): <...> *dawe sawas downas / auksq / koditq / mirrq / karaluy amžinam*. PK 158,23 < rusėnų *кадило* 'пахучае рэчыва для абкурвання ў час набажэнства' (ГСБМ Т.14, 216); sen. rus. *кадило* 'благовонное вещество' (СРЯ Т.7, 12); plg. *kadzidło*.
- KARALIUS 'valdovo, monarcho titulas kai kuriuose kraštuose; tą titulą turintis asmuo' (LKŽe): <...> *kurs su tawim ir dwasia šwenta / karalaw per amžiu swieta*. PK 20,18 < rusėnų *король* 'король, манарх' (ГСБМ Т.16, 21); sen. rus. *король* 'король' (СРЯ Т.7, 338); plg. le. *król*.
- PRIETELIUS 'bičiulis, draugas' (LKŽe): <...> *Del brolu ir prietelu tawimp mielu mano* <...> PK 92,18 < rusėnų *приятель, приетель* 'друг, сябар, прыяцель' (ГСБМ Т.29, 93); sen. rus. *приятель* 'draugas, bičiulis' (СРЯ Т.20, 87); plg. *przyjacieli*.
- VARGONAI 'pučiamasis klavišinis muzikos instrumentas' (LKŽe): *Garbinkit gi bubnays / strunomis / ir wargonays* PK 102,5 < rusėnų *воргань* 'музычны інструмент, арган' (ГСБМ Т.22, 311); plg. le. *organy*.

Su priebalsių pakitimais slavų kalbose ir chronologijos kriterijumi yra glaudžiai susijusi ir morfologinė daiktavardžių skolinių integracija. Jie lietuvių kalboje dažniausiai gauna stipresniųjų linksniavimo tipų galūnes: kitų kalbų žodžiai, gale turintys kietą balsį, pakliūva į ō kamieno linksniavimo tipą; moteriškos giminės žodžiai patenka į ā, iā, ē kamienų linksniavimo tipus (Valeckienė 1967, 112–118), tačiau PK yra skolinių, patekusių į iu kamieną. B. Voitkevič skolinių morfologinį integravimą yra taikliai apibendrinusi schema slavų -C → slavizmų -as (vyr. g.); slavų (br.) -Ĉ, (le.) -C → slavizmų -is, -ius (vyr. g.) (Voitkevič 2010, 248). PK daiktavardžių, patekusių į iā, ē ir iu kamienus, gana daug:

- ALTORIUS 'aukuras (senovėje); tam tikras stalas bažnyčioje, kur laikomos pamaldos' (LKŽe): <...> *o teyp pameksi ta afiera pats / kuri išeis is wiernu sirdies tikros / ten pades ant altoriu tawa telus*. PK 64,10 < rusėnų *алтарь, олтарь, олтарь* 'алтарь; узвышанае месца, на якое старажытныя людзі ўскладалі ахвяры' (ГСБМ Т.1, 103); sen. rus. *алтарь, олтарь* 'жертвенник' (СРЯ Т.1, 31).

- BAŽNYČIA 'maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų' (LKŽe): *Szenta bazničia krikščionių* <...> PK 7,16 < sen. rus. *божница* 'maldos namai' (СРЯ Т.1, 274).
- DŪŠIA 'mitologijoje, religijoje ir filosofijoje – nemirtingas nematerialus žmogaus pradas, egzistuojantis nepriklausomai nuo kūno, dvasia; vėlė' (LKŽe): <...> *iz wisos dusios tawo / iz wisu silu sawo*. PK 6,7 < rusėnų *душа, доуша* (ГСБМ Т.9, 114); sen. rus. *душа* (СРЯ Т.4, 384).
- JEDNOČIUS 'vienytojas, tarpininkas, taikintojas' (LKŽe): <...> *tarp musu ir sawa tewa / iednociaus tikriausia*. PK 145,7 < rusėnų *едначъ* 'арбітр, пасрэднік, трацейскі суддзя' (ГСБМ Т.9, 174).
- KOZALNYČIA 'sakykla' (LKŽe): <...> *o tuo ciesu turi skaytitoias ką skaytitant kozalni-cios iš Biblios* <...> PK 222,7 < rusėnų *казалница* 'амбон, прапаведніцкая кафедра' (ГСБМ Т.14, 221).
- KRYŽIUS 'stiebas su skersiniu viršutiniame gale – pagrindinis krikščionybės simbolis' (LKŽe): <...> *numire križiausp primuštas* <...> PK 110,21 < rusėnų *крыжъ, крижъ* (ГСБМ Т.16, 193); sen. rus. *крижь, крыжь, кръжь* (СРЯ Т.8, 92).
- LIEKORIUS 'gydytojas' (LKŽe): <...> *teykisig gi Pone / liekoriau tikrasis / išgидit* <...> PK 251,17 < rusėnų *лекаръ* 'доктар, лекар' (ГСБМ Т.16, 340); sen. rus. *лѣкаръ, лекаръ* 'врач' (СРЯ Т.8, 202).
- MEČIUS 'kardas, kalavijas' (LKŽe): <...> *mecium kuri tureio / atkirta ausi Melchaus*. PK 160,11 < rusėnų *мечъ* 'меч' (ГСБМ Т.18, 22); sen. rus. *мечъ* 'холодное рубящее и колющее оружие' (СРЯ Т.9, 136).
- MESIJOŠIUS 'išgelbėtojas' (LKŽe): <...> *Jezusa Christusa Mesiosiaus tikroia*. PK 245,26 < rusėnų *месияшъ, месиашъ, messiашъ, месыашъ* 'месія' (ГСБМ Т.17, 357).
- PAMACIA 'pagalba' (LKŽe): <...> *idant butumbei grožibe / pamacia* <...> PK 236,12 < rusėnų *помочь, помочъ* 'дапамога' (ГСБМ Т.26, 292); sen. rus. *помочь* 'помощь, поддержка, содействие' (СРЯ Т.17, 33).
- PEČIUS 'krosnis patalpai šildyti, maistui virti, kepti, duonkepisi' (LKŽe): <...> PK 137,1 < rusėnų *печъ, печь* 'цаглянае збудавање, дзе разводзяць агонь, каб нагрэць намяшканне, прыгатаваць ежу' (ГСБМ Т.24, 291); sen. rus. *печь* 'сооружение для обогрева помещения, приготовления пищи' (СРЯ Т.15, 41).
- POPIEŽIUS 'Romos katalikų bažnyčios galva' (LKŽe): <...> *neišmanomos Popiežiū absolucios* <...> PK 206,8 < rusėnų *папежъ* 'папа, вярхоўны галава рымска-каталіцкай церкви' (ГСБМ Т.23, 445); sen. rus. *папежъ, папезъ* 'папа, глава римской церкви' (СРЯ Т.14, 147).
- RASKAŠIUS 'kūno pomėgis, malonumas' (LKŽe): <...> *ney wel didžiu gierimu / raskasiu perstokim* <...> PK 149,8 < rusėnų *роскошъ, роскошь* 'асалода, задавальненне' (ГСБМ Т.30, 374); sen. rus. *роскошъ* 'роскошь; наслаждение, удовольствие' (СРЯ Т.22, 214).
- RICIERIUS 'riteris, karžygys' (LKŽe): <...> *ir ius ricierius stipri* <...> PK 86,4 < rusėnų *рыцерьъ, рицерьъ, рицерьъ, рыцерьъ* 'рыцар; конны воін шляхецкаго паходжання'

(ГСБМ Т.31, 21); sen. rus. *рыцарь, рыцерь, рицерь* ‘лицо, принадлежащее к военно-землевладельческому сорловию; рыцарь, дворянин’ (СРЯ Т.22, 278).

- ŠEFORIUS ‘prižiūrėtojas, globėjas’ (LKŽe): <...> *tarnu ir šeforium io budamas* <...> PK 201,3 < rusėnų *шафарь* ‘эконом, ключник, управитель’ (МДСУМ Т.2, 490).
- TAJEMNYČIA ‘paslaptis’: <...> *Petras duotis ne noreia / nes taieimnicios ne žinoia*. PK 181,10 < rusėnų *таемница, таемниция* ‘тайна; таинство’ (МДСУМ Т.2, 384).
- TOBLYČIA ‘rašomoji lentelė’ (LKŽe): Ant pirmos toblicios ira kieturi prisakimai <...> PK 6,2 < rusėnų *таблица* ‘скрижаль’ (МДСУМ Т.2, 383).
- TRAICĖ ‘trejybė’ (LKŽe): <...> *Diewe traycey wienasis* <...> PK 41,20 < rusėnų *троица, тройца, тройця* ‘у християнській релігії - триєдине божество, в якому поєднуються бог-батько, бог-син і бог святий дух’ (ССМ Т.2, 446); sen. rus. *троица* ‘тріпостасное божество, єдиний Бог в трьох лицях’ (МДСДЯ Т.3, 1001).
- VEČERIA ‘vakarienė; vakarienės patiekalas’ (LKŽe): <...> *ir ape šventa večiariq Pona*. PK 3,20 < rusėnų *вечера, вечеря* ‘вячэра’ (ГСБМ Т.3, 161); sen. rus. *вечера, вечеря* ‘ужин, вечерняя трапеза, пиршество’ (СРЯ Т.2, 130).
- VYNYČIA ‘vynuogynas’ (LKŽe): *Ach togi winnicia iš Egipta išwesta* <...> PK 71,22 < rusėnų *винница* ‘вінаградник; перан. виведзеныя з Егіпта яўрэй’ (ГСБМ Т.3, 275; МДСУМ Т.1, 101); sen. rus. *винница* ‘виноградник’ (СРЯ Т.2, 181).
- ZARIA ‘padangės švytėjimas rytą ar vakare’ (LKŽe): <...> *o iay vžgies zarios / Dusia mane koros*. PK 49,21 < rusėnų *заря, зоря* ‘яркая афарбоўка гарызонта пры заходзе і ўсходзе сонца’ (ГСБМ Т.11, 136); sen. rus. *заря, зарѣа* ‘заря’ (СРЯ Т.5, 291).
- ŽALNIERIUS ‘kareivis’ (LKŽe): <...> *wiens iš žalnieriu šonq iam pradure* <...> PK 162,14 < rusėnų *жолнерь* ‘салдат’ (ГСБМ Т.10, 48); sen. rus. *жолнерь, жолнерь* ‘наемный солдат в польско-литовском войске’ (СРЯ Т.5, 121).

Prie šių daiktavardžių iš dalies galima prislieti ir atitinkamus veiksmazodžius:

- KRYŽIAVOTI ‘kryžiuoti’ (LKŽe): <...> *nukriziavotas / numiręs / ir pakastas* <...> PK 7,9 < rusėnų *крыжовати, крижавати, крижовати* (ГСБМ Т.16, 192).
- TERIOTI, -IOJA, -IOJO ‘žudyti, naikinti; prarasti, netekti ko; eikvoti’ (LKŽe): *Ką nudumos tat terios* <...> PK 89,8 < sen. rus. *терати, теряти* ‘терять, губить’ (МДСДЯ Т.3, 259).
- VEČERIOTI, -IOJA, -IOJO ‘vakarienauti’ (LKŽe): *Kad su saways večierioia* <...> PK 180,16 < rusėnų *вечеряти, вечерати* ‘вячэраць’ (ГСБМ Т.3, 162); sen. rus. *вечеряти, вечерати* ‘ужинать; пировать’ (МДСДЯ Т.1, 252).

Būtina pabrėžti, kad senojoje slavų kalboje ž, š, č, c, r buvo minkšti. PK šių *ju, iā, ē* kamienų daiktavardžių galūnės eina būtent po šių priebalsių. Balsiai ž, š, č, c, r pradėjo kietėti XIV a., todėl ir *altorius, dūšia, večeria, zaria*, taip pat ir *kryžiavoti* greičiausiai buvo pasiskolinti iki šio amžiaus ir didesnė tikimybė, kad tai yra skoliniai iš rytų slavų kalbų, nors šiuo atveju negalima visiškai atmesti galimybės, kad kai kurie žodžiai gali būti ir polonizmai, juolab kad kai kurie jų kartais kildinami būtent iš lenkų kalbos (pvz., *jednočius* < polonizmas (Skardžius 1998, 148; ALEW 412); neapibrėžtas polonizmas (LKPŽ II 333)). Vis dėlto dėl daugumos šių skolinių kilmės nėra vienos nuomonės (pvz., *večeria* < skolinys

iš rytų slavų kalbų (Smoczyński 2023, 2107); neaiškos kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 292; ALEW 1203)). Veiksmažodžiai *večerioti* ir *terioti* turi formaliąsias priesagas *-ioti*, kaip matyti, irgi po *r*. Rusėnų kalboje yra paliudyti netgi tikslūs *večerioti* ir *terioti* atitikmenys šiuo atžvilgiu – *вечеряти, теряти* (plg. le. *wieczerzać* ‘spožywać posilek wieczorny’ (SS T.10, 128); len. *poterać* ‘stracić, zmarnować’ (SPol T.28, 356), tarmėse – ir nepriešdėlinis *terać* ‘niszczyć; poniewierać; marnotrawić’ (SGPK T.5, 396)).

Keli skoliniai aptartini kiek plačiau. Iš PK sakinio <...> *apsiriieriu ir girtuoklu / kastiriu / ir papiktinimą daranciu*. PK 209,1 matyti G. pl. daiktavardžio forma *kastiriu*, kuri galėtų priklausyti *ižō, i* arba *ju* kamienui. Lenkų kalboje yra atitinkamas daiktavardis len. *kostyra* ‘azartinių žaidimų žaidėjas’ (SPol T.11, 7; SS T.3, 356). Kadangi pasiskolintas žodis paprastai išlieka tos pačios giminės kaip kalboje donorėje, ir šiuo atveju jis turėtų likti vyriškosios giminės, tačiau dėl lenkų kalbos galūnės *-a* šis daiktavardis galėjo būti linksniuojamas ir pagal *iā* kamieną, nebūdingą vyriškajai giminei (plg. *kastyria* (Skardžius 1998, 157, LKPŽ II 91). Labiau tikėtina, kad slavizmo šaltinis yra rusėnų kalbos *костырь* ‘žaidėjas kauliukais’ (ГСБМ T.16, 52) ir kad tai yra *ju* kamieno skolinys iš rusėnų kalbos KASTYRIUS.

Kitas kiek problemiškesnis daiktavardis yra MACIS, MAČIS, MAČIA ‘jėga, stiprumas’ (LKŽe) PK 141,111; 156,8; 112,18; 231,6. PK jis pavartotas ne vieną kartą, jo kamienas įvairuoja. Kituose raštuose yra paliudytas ir *ē* kamienas (*mačē, macē*) (LKŽe). Matyt, integruojant šį slavizmą į lietuvių kalbą trūko pastovumo dėl to, kad slavų kalbų atitikmenys yra gana netipiški: ir rytų slavų kalbose, ir lenkų kalboje jie neturi daugumai moteriškos giminės daiktavardžių būdingų galūnių (rusėnų *мощь, мощь* ‘сила, мощь’ (ГСБМ T.18, 187; CCM T.1, 615; МДСУМ T.1, 437); sen. rus. *мочь* ‘могущество, сила; власть’ (СРЯ T.9, 284; МДСДЯ T.2, 180); len. *moc* ‘siła fizyczna i duchowa, właściwości zapewniające przeprowadzenie swej woli, potęga’ (SPol T.14, 403; SS T.4, 303)). Dėl variantų gausos yra ir įvairių požiūrių į skolinio kilmę (skolinys iš rytų slavų kalbų (Smoczyński 2023, 988); neapibrėžtas polonizmas (LKPŽ II 430); neaiškos kilmės slavizmas (Skardžius 1998, 182; ALEW 604)), bet analogiškai, atsižvelgiant į prieš tai pateiktus daiktavardžius, bent jau *mačia* turėtų būti atkeliavęs iš rytų slavų kalbos.

Išvados

Tiriant slavizmus paprastai iškyla problema dėl jų šaltinių panašumo slavų kalbose, tad dažnai skolinio kalbos donorės nepavyksta nustatyti. Vis dėlto kartais esama atvejų, kai skolino žodžio kelią į lietuvių kalbą gali nurodyti tam tikri kriterijai. Vienas iš patikimesnių – šaltinio buvimo kriterijus, t. y. kai galimas skolinio atitikmuo yra randamas tik lenkų kalboje arba tik rusėnų ir / ar senojoje rusų kalboje. Remiantis šiuo kriterijumi buvo nustatyti 8 PK slavizmai, atkeliavę iš rytų slavų kalbų. Šis kriterijus gana patikimas, tačiau vis tiek yra nedidelė galimybė, jog slavų kalbų žodis, galėjęs būti perimtas į lietuvių kalbą, tiesiog nepateko į nagrinėjamus to meto kalbos žodynus ar apskritai nebuvo užrašytas.

Kitas kriterijus, kuriuo remtasi šiame straipsnyje, yra fonologinis, su juo iš dalies susijęs ir chronologinis, nes jo esmė – įvairūs balsių ir priebalsių slavų kalbų priebalsių kitimai.

Šių kriterijų sudaro keli aspektai. Pats tvirčiausias argumentas, kodėl slavizmas turėtų būti laikomas skoliniu iš rytų slavų, yra nosinių balsių neatspindėjimas, kai atitikmenys lenkų kalboje turi nosinius balsius (pvz., lie. *mūka*, rusėnų ir sen. rusų *мыка*, le. *męka*). Remiantis šiuo kriterijumi nustatyti 24 skoliniai, atkeliavę iš kurios nors rytų slavų kalbos – rusėnų ar senosios rusų – o ne iš lenkų. 4 slavizmai priskirti skoliniais iš rytų slavų dėl priebalsių atliepimo. Dar 4 slavizmai priskirti sporadinių atliepimų atvejams.

PK rasti 4 skoliniai, pasiskolinti ir senosios rusų kalbos dar prieš redukuotųjų balsių nykimą. 5 skolinių kilmę sufleruoja procesai, įvykę su Leskieno dėsniu. Pastarasis aspektas itin susijęs su chronologiniu kriterijumi ir šiuo atveju esama didesnės paklaidos galimybės, nes iš esmės žodžių skirstymo pagrindas yra prielaida, kad iki XIII a. lietuvių santykiai su rytų slavais buvo glaudesni nei su lenkų kalbos vartotojais. Su priebalsių pakitimais slavų kalbose ir chronologijos kriterijumi yra glaudžiai susijusi ir morfologinė daiktavardžių skolinių integracija. Atsižvelgiant į ją skoliniais iš rytų slavų priskirti 27 PK skoliniai.

Literatūra ir šaltiniai

- ALEW – Hock, Wolfgang. 2015. *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*, I, II. Hamburg: Baar.
- Būga, Kazys. 1958. *Rinktiniai raštai*, I. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Fraenkel, Ernst. 1962. *Litauisches etymologisches wörterbuch*, Heidelberg: Winter.
- GHJP – Klemensiewicz, Zenon, Lehr-Splawiński, Tadeusz, Urbańczyk, Stanisław, sud. 1955. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Girdenis, Aleksas. 2001. *Kalbotyros darbai*, III. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jakaitienė, Evalda. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- LKPŽ – Kregždys, Rolandas. 2016. *Słownik polonizmów w języku litewskim: mokslinis žodynas*, I, II. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kruopas, Jonas. 1970. 1598 m. Merklio Petkevičiaus katekizmo leksika. *Lietuvių kalbotyros klausimai* XII, 83–154.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos elektroninis žodynas*. Prieiga internetu: <<http://www.lkz.lt/>>.
- Maskuliūnas, Bronius. 2009. Savybiniai įvardžiai Merklio Petkevičiaus „Katekizme“, *Baltu filologija* 18, 113–120.
- Meller, Katarzyna. 1984. O pieśniowej twórczości Jakuba Lubelczyka, *Pamiętnik Literacki* 75(4), 151–175.
- Niedźwiedz, Jakub. 2008. Jan Kochanowski, poeta Litewski, *Acta historica universitatis Klaipedensis* 16, 179–187.
- PK – 1598 metų Merklio Petkevičiaus katekizmas. Kaunas: Knygų leidimo komisija, 1939.
- Pociūtė-Abukevičienė, Dainora. 2005. Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI a.: nuo Nesvyžiaus katekizmo iki lietuviškųjų Merklio Petkevičiaus vertimų, *Literatūra* 47(1), 29–43.
- SGPK – Karłowicz, Jan, op. 1900–1911. *Słownik gwar polskich*, I–VI. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Skardžius, Pranas. 1998. *Rinktiniai raštai*, IV. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Smoczyński, Wojciech. 2023. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, 2-as patikslintas ir papildytas leidimas. Prieiga internetu: <<https://rromanes.org/pub/alii/Smoczy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20%C4%99zyka%20litewskiego.pdf>>.
- SPol – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, I–XXXV. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź. 1966–2011.
- SS – *Słownik staropolski*, I–XI. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź. 1953–2002.

Valeckienė, Adelė. 1967. Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje. *Lietuvių kalba tarybiniais metais*, 108–128.

Voitkevič, Božena. 2010. Mikalojaus Daukšos Postilės slavizmų morfologinė integracija. *Baltistica* 75(2), 243–255.

Zinkevičius, Zigmas. 1970. M. Petkevičiaus katekizmo (1598 m.) tarmė. *Baltistica* 6(2), 227–243.

Zinkevičius, Zigmas. 2002. *Rinktiniai raštai*, I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ИГРЯ – *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Высшая школа. 1981.

ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, I–XXXVII. Мінск. 1982–2017.

МДСУМ – Тимченко, Євген Костянтинович. 2002–2003. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови*, I–II. Київ – Нью-Йорк: Національна академія наук України.

МДСДЯ – *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, I–III. Москва: Книга. 1989.

СРЯ – *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, I–XXX. Москва: Наука. 1975–2015.

ССМ – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.*, I–II. Київ: Наукова думка. 1977–1978.

ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, I–XIII. Мінск. 1978–2010.

Чекман, Валерий. 1988. *Введение в славянскую филологию*. Вильнюс: Мокслас.